

ФІЛОСОФСЬКІ, ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ЗАРУБА В.М.,
доктор історичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 929

СУСПІЛЬСТВО, ПОЛІТИКА ТА НАУКА В ЖИТТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ СТРОМЕНКА

Подается нарис життя та суспільно-політичної діяльності одного з організаторів та керівників боротьби українських селян за свої права на початку ХХ століття Василя Оникійовича Строменка. Розкрито мотивацію його дій та вчинків, показано наукові зв'язки з Д. Яворницьким.

Ключові слова: судовий процес, «Селянська спілка», революція, політика, історія, мистецтво, «Просвіта».

Дан очерк жизни и общественно-политической деятельности одного из организаторов и руководителей по борьбе украинских крестьян за свои права в начале ХХ века В. О. Строменка. Раскрыта мотивация его действий и поступков, указаны научные связи с Д. Яворницьким.

Ключевые слова: судебный процесс, «Крестьянское общество», революция, политика, история, искусство, «Просветление».

The sketch of life and political activity of one of organizers and heads on struggle of the Ukrainian peasants for the rights in the beginning of the XX-th century of V.O.Stromenka is given. The motivation of its actions and acts is opened, scientific communications with D.Javornitsky are specified.

Keywords: litigation, «the Country society», revolution, a policy, history, art, "Enlightenment".

Серед епістолярних кореспондентів академіка Д.І. Яворницького зустрічається прізвище Василя Оникійовича (Іоанікійовича) Строменка, корпус листів якого до історика складає чи не найбільший блок – 90 одиниць за 16 років спілкування. У хронологічному розрізі кількість листів розподіляється так: 1901 р. – 4; 1902 р. – 6; 1903 р. – 11; 1904 р. – 13; 1905 р. – 3; 1906 р. – 12; 1907 р. – 5; 1908 р. – 3; 1909 р. – 7; 1910 р. – 6; 1911 р. – 2; 1912 р. – 1; 1914 р. – 1; 1915 р. – 5; 1916 р. – 5; 1917 р. – 4 (?) [1]. Понад те, про В.О. Строменка згадують у своїх посланнях до Дмитра Івановича Я.П. Новицький (1903 р.), А.С. Синявський (1902–1908 рр.) [2] В.В. Гілярівський (1905 р.), П.В. Данилов (1903 р.), М. Стасюк (1908 р.) [3] та інші.

Уже з цього можна зробити висновок, що він був непересічною людиною, талановитою й енергійною, та досить відомою в колах тогочасної української інтелігенції. Проте нашим сучасникам він залишається малознаним, практично невідомим, хоча В. Строменко і був учасником важливих подій культурного і політичного життя та відіграв у ньому не останню роль. Тобто він заслуговує на нашу увагу і пам'ять. Маємо певні згадки про діяча у біографічній монографії М.М. Шубравської [4], з приводу життєвих фактів Д.І. Яворницького, у довіднику про членів катеринославської „Просвіти”, який упорядкував М.П. Чабан [5], і в статтях у місцевій пресі В.М. Заруби та С.В. Абросимової [6] присвячених 150-річчю від дня народження Д.І. Яворницького.

Але наразі ще залишається багато прогалин у вивченні його життя та діяльності. І все ж документальні згадки, які містяться про нього не лише в епістолярній спадщині Д. Яворницького, але і в архівних фондах [7], спогадах І. Мазепи [8], А. Синявського [9] дають можливість пролити певне світло на життєву сільветку означеної постаті.

Народився В.О. Строменко, ймовірно, 1884 року в селі Солоному Катеринославського повіту Катеринославської губернії (тепер райцентр Дніпропетровської області) у родині бага-

тодітнього селянина, середняка, як би ми сказали по-сучасному. Він мав сестру, братів Івана, Григорія та Ярему. Закінчивши місцеву початкову школу, юнак виявив неабиякий талант до малювання, особливо до копіювання ікон. А тому поїхав у далеку Москву, де влітку 1899 року поступив до Імператорського Строгановського художнього училища, котре і закінчив у лютому 1903 року [10]. Там же, у Москві, він увійшов до місцевої української громади.

У Строгановському училищі історію на той час викладав Д.І. Яворницький: саме там вони й познайомилися, саме там духовно зблизилися. Власне, Дмитро Іванович розбудив у юному серці національні почуття, гідність, гордість за історію і культуру власного народу. Означене засвідчує лист В. Стороменка до історика, написаний десь через рік після їхнього знайомства, 22 серпня 1901 року, об'ємну виїмку з якого дозволю собі зацитувати:

„Ті хвилини, які я провів з Вами, будуть для мене завжди незабутніми і найкращими. От щирого серця повідаю Вам, що з Вами я повністю перероджуюсь і після почуваю в собі стільки сил і відваги, що всі капості будучі і ті, що ще будуть, здаюся мені химерними вигадками. Я тепер дуже добре зрозумів, що благо тому чоловікові, в котрого мається міцна нравствена і духовна підпора, а біз цього він, як билина в полі.

Ви, Дмитро Іванович, воскресили мене, бо до тих часів, коли я Вас не бачив, ходив у тьмі і не знав, що я і хто я. І тепер Ви для мене як те дерево цілюще і живуще, де я мушу з Вашої безмірної ласки набираюся сили, щоб віддячити Вам і віддати її на те, на що і Ви все своє життя положили...” [11]

Фактично В. Стромєнко став названим сином Д. Яворницького, який не мав власних дітей. Історик опікувався юнаком, рятував його з різних життєвих халеп, допомагав морально і, постійно, матеріально (грошима). Згодом не полишав своєю увагою родину художника – дружину і сина. Останньому допомагав коштами при здобутті освіти, працевлаштуванні. Сам же В.О. Стромєнко в усіх листах називав Дмитра Івановича „батьком”, вважав, що той вселяє в нього життя, є „міцною духовною підпорою”, „цілющим джерелом”, окрилює, „надає сили і відваги”. Наукове та життєве подвижництво Д. Яворницького надихало В. Стромєнка на „любе і дороге українське діло”, „додавало сили на працю і завзятість на ворогів”, на постійний науковий пошук. Любов до старожитностей, до археології, запалена істориком, була такою великою, що В. Стромєнко часто писав, що „так би здається перескочив через Дніпро скрізь по степу” копати „могилки”.

Під впливом Д. Яворницького В. Стромєнко на літніх вакаціях починає займатися археологією, їздить в експедиції по рідному краю [12]. Від 1901 року, коли створено Катеринославський крайовий історичний музей ім. О. Поля, і до 30 листопада 1904 р. В. Стромєнко працює його першим хранителем (завідувачем фондів) [13].

Як перший хранитель Музею ім. О. Поля, В. Стромєнко виявив і скопіював план хутора запорожця М.Л. Коржа [арх. № 19937], що зберігався в його онука, знімав малюнки з писанок, вишиванок, копіював ікони, портрети козацької старшини. Запорозький дзвін, одяг, побутові речі з Січі та козацьку зброю, церковне начиння, прапори, архівні документи виявляв і залучав до фондів із сільських хат, маєтків поміщиків, садиб священників, місцевих музеїв у Нікополі, Олександрівську, Копулівці, Надпорожжі, Запорозжжі, військових селах порожистої частини Дніпра. Виїздив до Херсона, Одеси, Криму, Бердянська, Маріуполя, Павлограда, Луганська, Бахмача. Саме В. Стромєнко активно спричинився до організації придбання Музеєм ім. О. Поля могили кошового отамана Івана Сірка. Як музеєзнавець, В. Стромєнко також організував та проводив експедиції, комплектував фонди, виготовляв музейне обладнання, вітрини, створював експозиції, вів екскурсії.

Листи за 1901–1904 рр. показують, яку нелегку працю виконував В. Стромєнко допомагаючи Д.І. Яворницькому створити історичний музей у Катеринославі. Переборюючи певні перешкоди з боку М. Родзянка, В. Курилова, М. Миклашевського, при підтримці та допомозі А. Синявського, В. Ігела, Я. Гололобова, С. Бродницького організатори закладу добилися того, що 1 грудня 1902 р. земські збори ухвалили рішення про будівництво приміщення музею, дворянське зібрання надало тимчасове помешкання у Потьомкінському палаці, у лютому 1903 р. ухвалено статут музею, а В. Стромєнка затвердили на посаді хранителя. 23 лютого 1903 р. він написав Д. Яворницькому, що міська дума асигнувала 10 тисяч карбованців на будівництво і виділила нарешті 400 м² землі поряд з пам'ятником Катерині II на Проспекті [арх. № 19942].

В ці роки художник знайомиться з Яковом Новицьким, Андріаном Кашенком.

Проте така бурхлива активність музейного хранителя не всім була до вподоби в Катеринославі. Заздрісники почали писати доноси міському керівництву, яке теж не дуже прихильно ставилося до збереження козацької спадщини і пам'яті про неї. У листопаді 1904 року В. Строменка звинуватили в аморальній поведінці і звільнили з роботи в музеї.

Написавши заяву і кілька довгих пояснень [арх. № 19979, 19981, 19982] Д.І. Яворницькому, просячи вибачити і зрозуміти його, він повернувся до рідного Солоного, працював у селі і готувався влітку 1905 року вступити до університету. В листах цього періоду йдеться про батькове господарство, про роботу в полі, про атеїстичні дискусії з солонянським попом і своєю бабою, яку просив не змушувати молитися, за що намалює їй ікону. „У Солоній сидю собі, як у бога за пазухою, – пише Василь Оникійович, – ні Родзянки, ні Курилки не страшно, навіть забув, що вони і на світі маюця. Одно тільки не дає спокою. Це мугили: як тільки підеш в степ, так тебе і тягне покопатися” [13.IV.1905, арх. № 19957].

Саме в цей час наспівають події революції 1905 року, які захопили небайдужого юнака у свій вихор. 26 червня 1905 р. він вже пише Д. Яворницькому, що в Солоному „теж людці ворущаються. Робітники скрізь бастують і добиваються кращого економічного становища. Позавчора сотня козаків прибула у наші місця, де робітники збираюця” [14].

У час найвищого революційного піднесення, восени 1905 року, в Катеринославській губернії створюється бюро (відділення) „Всероссийского крестьянского союза”, організаторами якого стали А.С. Синявський, М.М. Стасюк і В.О. Строменко. У спогадах про ці події А.С. Синявський зазначає, що передумовою створення „Союзу” стала просвітницька діяльність катеринославської інтелігенції напередодні 1905 року і з початком революції. Місцеві діячі створили гурток для робітників, у якому читали просвітницькі лекції з певним політичним спрямуванням. Куди важче було об'єднати селянство, розпорошене по губернії, до того ж політично дуже аморфне та інертне. Тому діяли через земство і сільську інтелігенцію – вчителів, лікарів тощо. Доречними стали й учительські з'їзди, які проходили щоліта, курси перепідготовки. У кожному повіті був свій талановитий організатор – Василь Строменко, Степан Кириленко, Анатолій Куличенко, Федір Сторубель, Павло Ємець, Юрко Павленко [15].

Улітку (31.VI–1.VII) 1905 року в Москві нелегально пройшов установчий з'їзд „Всероссийского крестьянского союза”. Програмні резолюції з'їзду в кінці серпня – на початку вересня стали відомі і в Катеринославі, в названому гуртку інтелігенції, до якого входив і В. Строменко. Основні вимоги програми зводилися до скасування приватної власності на землю і її націоналізації, агітація за вибори до Установчих зборів, оголошення амністії учасникам революції і на місцях створення комітетів „Союзу”. Їхніми організаторами виступили сільські вчителі, лікарі, ветеринари, писарі, дрібні землевласники, освічені селяни [16].

Створення волосних, повітових та губернського комітетів розпочалося і на Катеринославщині. Протягом жовтня–листопада проведено велику організаційну роботу і вже 5 листопада 1905 р. в с. Томаківка відбувся перший у губернії з'їзд, організований М.М. Стасюком, який утворив волосний комітет (бюро) „Союзу”. Повітові комітети виникли в Катеринославському, Верхньодніпровському, Новомосковському повітах [17].

На початку листопада в Катеринославі пройшли організаційні губернські збори. Були обрані голова губернського комітету „Союзу” А. Синявський, секретар В. Строменко, а також скарбник А. Куличенко і заступник голови Ф. Сторубель. А 6–10 листопада 1905 р. в Москві вже легально проходила делегатська нарада (з'їзд) „Союзу”, де було 187 делегатів від 27 губерній. Антін Синявський зазначає, що від катеринославських організацій „Союзу” на з'їзд відрядили Василя Строменка, Івана Рудичева, Миколу Стасюка, Юрія Малтопара. Це були представники повітів, які мали безпосередній зв'язок з селянством [18]. Резолюції, привезені делегатами наради, мали ще більш радикальний характер. Селянські делегати постановили провести губернські з'їзди і 15 січня 1906 року зібрати другий з'їзд „Союзу”, на якому планували створити загальноросійську селянську партію.

Про розмах діяльності „Союзу” на Катеринославщині свідчать архівні матеріали слідчої справи над діячами організації, зокрема слова прокурора у звинувачувальному акті. „Крестьянский союз” Катеринославської губернії набрав досить великих розмірів, так як мережа різних комітетів утворила губернський комітет, або центральне бюро, на чолі якого стояли директор

Катеринославського комерційного училища А. Синявський та секретар В. Строменко. Це бюро щойно розпочало розгортати свої функції. По селах розіслали емісарів із повноваженнями для проведення організаційних зборів та організації осередків по селах, волостях і повітах. Було оголошено прядок денний губернського з'їзду, запланованого на 11 грудня 1905 року в приміщенні аудиторії Наукового товариства.

На з'їзді були присутні 75 делегатів: 15 представників – інтелігенція і 60 – селяни. Зокрема, від Катеринославського повіту прибули: від Солонянської волості – В. Строменко, від Сурсько-Литовської – А. Митюченко (волосний писар), М. Зуєв, С. Абрамчик (учителі), Р. Добрий (селянин), від Нікольської – селяни Д. Носаненко, Я. Ларін, В. Туренко та ін. Роботу з'їзду відкрив А. Синявський, який пояснив мету і завдання „Всероссийского крестьянского союза”. Після нього програму і статут організації зачитав Василь Строменко [19].

„Звинувачувальний акт” називає імена найбільш активних діячів „Союзу”, які працювали у волостях та повітах Катеринославщини, й засвідчує великий розмах руху, що охопив губернію. Високого піднесення він досяг у Катеринославському повіті, де ним керували Василь Строменко та Микола Стасюк. В акті звинувачення про В.О. Строменка сказано, що він вів агітацію серед селян сіл Солоне, Томаківка, Сурсько-Литовське, Нікольське. Створивши 25 листопада в Солоніму організаційний комітет, В. Строменко 27 листопада провів з'їзд „Союзу” Катеринославського повіту, на якому було 500 делегатів від 10 волостей. Зокрема А. Брова, В. Пашенко – Звонецький Хутір, Д. Носаненко, Я. Ларін – Нікольське, Ф. Блажко, М. Павленко – Звонецьке, та ін. [20] Наприкінці листопада він приїхав до Сурсько-Литовського, де місцеві вчителі – Семен Абрамчик та Іван Зуєв – і волосний писар Митюченко зібрали мітинг. В. Строменко закликав селян не грабувати, не палити економії, а приєднуватися до „Союзу” і вести організовану боротьбу. Обравши за його порадою місцевий комітет (Абрамчик, Зуєв і Митюченко), селяни делегували його у Катеринослав до А.С. Синявського за інструкціями.

5 грудня 1905 року В. Строменко був присутній у Томаківці на волосному сході, де обрали волосний комітет із селян Ю. Скирти, Ф. Пирога і С. Манзюка. А 6 березня 1906 року його вже притягли до відповідальності і слідства у справі діяльності „Крестьянского союза”, яке тривало майже два роки.

Та й після арештів революційний рух селянства не припинявся. У Дніпропетровському державному архіві у справах канцелярії прокурора Катеринославського окружного суду [фонд 465] та самого Катеринославського окружного суду [фонд 177] збереглися документи про збройні виступи селян с. Попельнастого Верхньодніпровського повіту – Лігуна, Кіашка, Пиндика, Гаргулі (усього 57 чоловік), яких заарештували 27 травня 1906 р. за погром економії Байдака, Осипова та Шапошнікова.

З листів В. Строменка до Д.І. Яворницького за 1906–1908 рр. відомо, що слідчий Сандецький оголосив усіх учасників спілки поза законом, вимагав для Строменка страти або заслання до Архангельська, а проти селян вислав солдатські команди з гарматами, „ніби думав брати фортецю” [21].

На слідстві А. Синявський, Д. Носаненко, В. Строменко, М. Стасюк та ін. винними себе не визнали. Я. Ларін, В. Туренко зізналися в участі у „Союзі”, а П. Павленко і Воронцов взагалі від будь-яких свідчень відмовилися. А. Синявський слідчому говорив, що він до „Союзу” не має жодного відношення, 11 грудня дозволив провести збори з'їздові вчителів, бо знав особисто В. Строменка як співробітника музею, директором якого Синявський був раніше, а також знав М. Стасюка.

Протягом березня–вересня 1906 р. В. Строменка, М. Стасюка та інших тримали в земськ-ім арештантському домі в Катеринославі. 15 вересня їх перевели до арештантських рот, а за місяць під грошову заставу і поручництво Д.І. Яворницького випустили до суду на волю. Але у червні 1907 року знову заарештували і посадили, за те що не виїхав з повіту, провели обшук. Д.І. Яворницький і цього разу заступився і художник виїхав до Бердянська, потім до Таганрога в с. Покровське Олександрівського повіту, вів археологічні розкопки у селі Самбек разом з М. Міллером, листувався з М. Сластьоном, братом митця.

На початку 1908 р. слідство винесло на суд звинувачення учасникам, що „вони вступили до товариства, яке присвоїло собі назву „Всероссийский крестьянский союз”, знаючи, що воно поставило собі за мету повалення існуючого ладу шляхом знищення приватної власності на

землю, скасування всіх існуючих властей і заміну їх виборними від населення, загальної відмови від громадських і державних повинностей...". Товариш прокурора Серповський, який 9 липня 1907 року склав цей звинувачувальний акт, зазначив, що вина заарештованих передбачена 1 ч. ст. 126 і 1 ч. ст. 127 „Кримінального уложення” і через це вони підлягають згідно з п. 2 ст. 1032 „Статуту кримінального судочинства” суду Харківської судової палати, „с участием сословных представителей”. У справі до суду викликалися також 68 свідків [22].

Про перебіг суду, який закінчився 23 лютого 1908 року, розповідає стаття „Справа Катеринославської селянської спілки” від 28 лютого 1908 р. в газеті „Рідний край”, яку видавала Олена Пчілка в Києві. В статі сказано, що справу „Союзу” розглядала виїзна сесія Харківської судової палати при великій кількості підсудних і численних свідках. Крім місцевих адвокатів (А. Александров, наприклад), залучили прибулих і з інших міст. У засіданнях брав участь член Державної Думи Маклаков.

Харківська судова палата, розібравши справу, винесла такий вирок: семеро звинувачених присуджені до в'язниці – В. Строменко на 5 місяців і 10 днів, Григорій і Павло Павленки – на 7 місяців, А. Куличенко – на 5 місяців, М. Стасюк, Г. Резунов і К. Барішпольський – на 6 місяців. Усім їм зарахували той час, що вони вже просиділи в тюрмі. Прав не позбавили нікого. Місцем відбуття покарання визначили Ізюмську в'язницю [23]. 23 звинувачених за браком доказів були виправдані: Синявський, Носаненко, Ларін, Туренко, Митюченко, Абрамчик, Зуєв, Котенко, Пазюк, Воронцов, Метленко, Олійник, Черниш, Соколенко, Бургун, Прокопенко, Скрипченко, Полтавцев, Кулябка, Бондаренко, Прохорець, Федір та Андрій Резунови [24]. Велику допомогу у справі пом'якшення вироку В. Строменку та М. Стасюку надав Д.І. Яворницький, який у той час уже очолював музей О. Поля і особисто клопотався перед губернатором Клінгенбергом.

Лише 12 грудня 1908 року Василь Строменко і Микола Стасюк з іншими прибули до Ізюма, зняли помешкання і чекали доки прийдуть вироки і звільниться місце – після революції тюрми були переповнені, і осуджені мали чекати відсидки в черзі. Лист від 27 грудня засвідчив, що художник вже перебував у в'язниці, в одиночці, читав „Історію культури” П. Мілюкова, вивчав мови, малював, писав статті з археології. Посадили його 20 грудня, а до цього дня він побував у місцевій бібліотеці, де виявив багато українських книжок, підбірки газет „Рідний край” і „Рада”, зав'язав контакти з місцевими українськими діячами М. Єфимовим та Ільїнським, домовився про виступ кобзарів, про лекції Д.І. Яворницького, цікавився конгресом „Просвіти” у Львові. Вже у в'язниці разом зі М. Стасюком виступили з протестом проти утисків української мови тюремним начальством, звернулися за підтримкою до Миколи Міхновського [25].

Десь у цей же час, перед ув'язненням, Василь Оникійович одружився на дівчині, з якою познайомився в селі Покровському Олександрівського повіту (тепер Олександрівськ – Запоріжжя). За рік у них народився єдиний син – Володимир. У 1916 році дружина закінчила учительські курси і з 1918 року жила і працювала на Запоріжжі. Там же зростав Володимир, котрий закінчив 1929 року педагогічний технікум, працював кореспондентом газет „Селянське життя” та „Червоне Запоріжжя”.

Відсидівши від грудня 1908 до червня 1909 р. визначений судом термін ув'язнення в Ізюмській тюрмі, В. Строменко, підготувавшись до іспитів, поступив до Московського університету на юридичний факультет [26], де слухав лекції професора О. Кізеветтера, Ігоря Кістяківського, познайомився з Ю. Цвітковським, В. Хвостовим, В. Гіляровським, С. Петлюрою, відвідував засідання української громади, а згодом Українського клубу, по приїзді до Катеринослава брав участь у роботі місцевої „Просвіти” (інформація часопису „Дніпрові хвилі” за 1912 р.).

Закінчення університету у 1914 році співпало з початком Першої світової війни. В.О. Строменка мобілізували. Пройшовши початкову військову підготовку у Москві, з вересня 1915 року і до літа 1917 року він служить в Одесі в штабі Одеського відділу охорони узбережжя в 4 роті 479 піхотної Херсонської дружини 111 бригади, спочатку рядовим, а потім писарем у штабі. В Одесі познайомився з місцевими вченими та громадськими діячами: О. Варнеке, С. Шелухіним, І. Линниченком, ймовірно, що входить до складу філії есерівської партії, ходив на вистави за участю М. Заньковецької та П. Саксаганського, відвідував місцевий музей, де на замовлення Д.І. Яворницького знімав копії з портретів братів Якова та Івана Шиянів [27]. Тоді

ж він намагався виконати делікатне прохання Д. Яворницького – допомогти підготувати місцевих вчених до захисту ним докторської дисертації в Новоросійському університеті. Але В. Строменко повідомив, що «Іван Линниченко чинить ріні пакості і захист унеможливить».

Ще з Москви В. Строменко писав Д. Яворницькому, що в Галичині – „все ціле: німецьке, польське і навіть жидівське. Лише все українське погромлено дорешти – школи, книгарні. Всі просвіти. Бобринський хоче щоб в Україні і духу українського не залишилося” [арх. № 20010], а М. Грушевського вислали до Томська. Впродовж 1915–1917 рр. В. Строменко дістає кілька короткотермінових відряджень і відвідує родину в Солоному та Д.І. Яворницького в Катеринославі. Не припиняє і політичної діяльності: наїздом у 1917 році до Катеринослава долучається до революційних подій, знову бере участь в організації селянського руху, відновленні у березні 1917 р. волосного виконкому та Катеринославського повітового комітету „Крестьянского союза” [28].

Про революційні події в Петрограді у Катеринославі дізналися з телеграми М. Родзянка 2 березня 1917 року і десь між 3 і 6 березня 1917 року місцеві українські організації провели нараду і створили координаційний центр, на кшталт київської Центральної Ради, – Українську революційну губерніальну раду, яку очолив Василь Біднов. Цей факт підтверджує "Екатеринославская земская газета", яка 10.ІІІ. [№ 22] повідомила, що створений напередодні "Катеринославський український об'єднаний комітет" скликав віче (мітинг), на якому виступали Ф. Сторубель та В. Пузаненко. За повідомленням інших місцевих газет [29], 11 березня в Комерційному училищі Степанової (у домі Мизка на Троїцькій площі) відновила діяльність "Просвіта". 12 березня, в неділю, Український об'єднаний комітет губернської ради в кінотеатрі "Коллизей" провів губернський український з'їзд, після якого відбувся хід (демонстрація), і його учасники спочатку на майдані біля кінотеатру, а згодом – на Соборній площі (біля будинку з'їзду мирових суддів) спорудили трибуну й провели віче (мітинг). На ньому промовляли А. Синявський, П. Ємець, Ю. Павловський, І. Рудичев та П. Єфремов (брат Сергія Єфремова). Газети писали про віче як про грандіозну, небачену досі у місті маніфестацію українства.

У мемуарах Ісаака Мазепа зазначено, що з початком революції найбільш свідомі українці міста – А. Синявський, І. Рудичев, Є. Вировий, В. Біднов, І. Труба та ін. – "взялися насамперед за справу культурно-освітнього характеру", а збори Української губернської ради, за його ж словами, були схожі на сходки "Просвіти" [30]. Але архівні матеріали переконують в іншому. Зокрема, І. Рудичев та П. Благонатьєв 23 березня створили у Феодосійських казармах українську солдатську раду. 7 квітня Українське учительське товариство провело з'їзд, 20 квітня за постановою київського Національного конгресу, Катеринославський губернський комітет провів перший губернський з'їзд українських організацій, на якому створено Тимчасову українську губернську раду (ТУГР) на чолі з президією, виконавчим комітетом і з секціями – організаційно-агітаційною, видавничою, шкільною і маніфестаційною. При раді створено також інформбюро. З'їзд і наступні засідання проходили в Комерційному училищі А. Синявського (годі – в будинку Хрінникова на проспекті, тепер – готель "Україна"). Головою обрано адвоката Шкамарду, заступником – В. Біднова. З'їзд також обрав делегатів до Центральної Ради: Біднова, Дубового, Сторубля, Романченка. У роботі з'їзду взяли участь: Товариство "Просвіта", Об'єднане товариство автономістів-федералістів, видавнича спілка, вчительська спілка, комітет службовців і робітників станції "Катеринослав", громада службовців депо, залізничні службовці служби руху, поштова спілка, учнівська спілка, військова рада, представники партій соціал-демократів, соціалістів-революціонерів, радикальних демократів. 21 квітня в училищі А. Синявського відбулося засідання президії ТУГРи. А 23 квітня Рудичев і Благонатьєв у „Цирку Туці” провели мітинг солдатів-українців, який переріс у віче в міському саду [31].

Зазначимо, що на той час провід ради виступав лише з ідеєю автономії України. І місцева, проросійська преса досить насторожено ставилася до неї. Ось чому І. Мазепа писав, що "виступати в той час з гаслом самостійної України – це значило насамперед заховатися в підпіллі з усіма його негативними наслідками": в особі двох проросійських влад ворог був сильніший.

Партійний склад української ради був таким: Лук'янов – самостійник, Труба – народний соціаліст, В. Біднов, А. Синявський, П. Єфремов – соціалісти-федералісти (колишні ТУП), українські есери – С. Бачинський, М. Федоров, П. Коробчанський, українські соціал-демократи – Ф. Дубовий, Д. Лисиченко, І. Вирва, І. Романченко, П. Щикін, І. Мазепа, П. Феденко. Ці люди, влас-

не, і робили українську революцію в Катеринославі. І, як пише І. Мазепа, "за два роки революційного життя в Катеринославі, з його понад 200 000 населенням, не пригадую собі, щоб ряди нашої української інтелігенції поповнилися хоч би півдесятком "навернених малоросів". Як нас була жменька в два десятка людей на початку революції, такою й залишилася" [32].

Проте, він вважає, що були і винятки, так звані „мартовські” українці, котрі українізувалися у березні 1917 р. Зокрема, брати Воробйови і Строменки. Гаврило та Микола Горобці (Воробйови) – українські соціал-демократи – очолили рух по організації на Катеринославі загонів "вільного козацтва". 25 серпня провели установчі збори катеринославського куреня, а 16–20 жовтня взяли участь у Першому всеукраїнському з'їзді "вільного козацтва" в Чигирині. "Малоросійствующі" на початку 1917 р. брати Строменки, Василь та Єремія (Ярема), у квітні очолили губернський комітет московського "Всероссийского крестьянского союза" і ніяк не хотіли приєднуватися до Української селянської спілки, створеної у Києві. Але до осені українські симпатії в союзі переважили і черговий з'їзд (8–9 жовтня) прийняв постанову про влиття до Спілки, обравши головою Ф. Сторубля (есер) і заступником І. Чорнорота (соціал-демократ).

І. Мазепа відзначає і невпинне зростання авторитету й впливу українських організацій у місті та губернії до осені 1917 року. Це показали вже серпневі вибори до міської думи. Зі 113 депутатів обрали 9 українців: 6 соціал-демократів (І. Вирва, Г. Горобець Ф. Дубовий, П. Заремба, Я. Капустян, І. Мазепа) і 3 від демократичного блоку – В. Біднов (с/ф), І. Труба (б/п), М. Федоров (с/р). Коли 12 листопада пройшли вибори до Всеросійських установчих зборів, на них українські партії в Катеринославі із 18 мандатів отримали 10. Василя Строменка обрали членом Всеросійських Установчих зборів від Катеринославської губернії за 5 списком (Селянська спілка – Крестьянский союз) [33]. Як відомо, ці збори розігнав матрос Железняк у ніч з 5 на 6 січня 1918 року. В листопадових виборах у міську думу українці вже посіли третє місце за кількістю депутатів (після більшовиків та єврейської буржуазії). І коли б 27 грудня нормально, законно пройшли вибори до Українських установчих зборів, українські партії взяли б владу в Україні мирним, демократичним шляхом. Але цьому, як знаємо, зашкодила московсько-більшовицька агресія.

7 листопада, коли, за III Універсалом Центральної Ради, Катеринославська губернія входить до УНР, ТУГР переобирається і дістає назву Українська губернска рада (УГР). 22 листопада вона проводить маніфестацію з нагоди проголошення III Універсалу, в якій бере участь вся Катеринославська дума. Створений 10 листопада з представників "Совета", соціалістичних партій і депутатів міської думи Губернський революційний комітет, 25 листопада перейменовується в Губерніальну революційну раду (ГРР) і поповнюється представниками УГР (15 чол.), Української селянської спілки (в її списках із 40 осіб значиться і В. Строменко та його брат Єремія). Бюро ГРР тепер складається із 10 неукраїнців (4 більшовики, 3 с/р, 1 меншовик, 1 бундівець, 1 єврейський соціаліст) і 10 українців (4 – Селянська спілка, 2 с/р, 2 с/д, 1 – військова рада, 1 – позапартійний). Ця установа представляла Центральну Раду в місті та губернії [34].

Йї протистояв "Совет рабочих й солдатских депутатов". Українську залого міста очолював генерал М. Омелянович-Павленко. Коли після виборів 1 грудня в "Советі", до цього часу меншовицькому, більшість посіли більшовики, почалася підготовка до збройного встановлення єдиновладдя. Відома всім оперетка історія з захопленням більшовиками гайдамацького броньовика завершилася 29 грудня першим встановленням радянської влади в Катеринославі і розгоном та знищенням протягом січня–лютого 1918 року всіх інших партій і організацій, і насамперед, українських.

Василь Оникійович у ці дні перебував, як військовослужбовець (адже все ще йшла війна), за місцем служби – в Одесі. Там же, в Одесі, в кінці 1917 чи на початку 1918 р. він і зник, ймовірно під час „триумфального шествія советской власти”, від рук більшовицької „чрезвычайки”. Означене підтверджує архівна помітка істпарту: „будущий петлюровец” та лист сина В. Строменка Володимира до Д.І. Яворницького від 19.II.1926 р., в якому він повідомляє, що мати все ще чекає батька і збирається знову їхати до Одеси на його пошуки [арх. № 19850].

Наразі можемо констатувати, що подальшу евристику матеріалів до життя і діяльності В.О. Строменка варто продовжити, позаяк ця яскрава постать тісно пов'язана з багатьма діями і важливими подіями історії нашого народу, до того ж, як бачимо, він дієво спричинився до розвитку його культури та політичного життя.

Список використаної літератури:

1. Дніпропетровський історичний музей (далі – ДІМ). Відділ фондів. – Фонд Х. – Листи В.О. Строменка (Арх. 19928 – Арх. 19839).
2. Епістолярна спадщина Д.І. Яворницького. Т.1. Листи вчених до Д.І. Яворницького. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 396, 468.
3. Епістолярна спадщина Д.І. Яворницького. Т.2. Листи діячів культури до Д.І. Яворницького. – Дніпропетровськ, 1999. – С.127, 148, 300.
4. Шубравська М.М. Д.І. Яворницький. – К., 1972. – С. 6, 18, 27, 55, 58, 118, 193.
5. Чабан М.П. Діячі Січеславської просвіти (1905–1921): Біобібліографічний словник. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 430.
6. Абросимова С.В. Сподвижник Д. Яворницького Василь Строменко // Січеславський альманах: зб. наук. праць з історії українського козацтва. – Вип. 1. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 183–190; Заруба В.М. Василь Строменко: риси до портрета катеринославського діяча // Борисфен. – Дніпропетровськ. – 2006. – № 3 (177). – С. 25–27.
7. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Фонд 24. Матеріали Інституту. – Опис 1. – Справи (од. зб.) 408; 237; 236. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІА). – Фонд 313. – Опис 1. – Справа 1830/а. ДАДО. – Ф. 33. Катеринославское губернское присутствие по делам об обществах и союзах. – Справа 1–2 (1906, 1908).
8. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917–1921). – Мюнхен, 1950. – Том 1. – С. 20–30.
9. ДІМ. – Фонд 23. – Особисті матеріали А. Синявського.
10. ДІМ. – Фонди. – Арх. 1547. – А. 104 зв.
11. ДІМ. – Фонд Х. – Арх. 19929.
12. ДІМ. – Фонд Х. – Арх. 19941.
13. ДІМ. – Фонд Х. – Арх. 19942.
14. ДІМ. – Фонд Х. – Арх. 19954.
15. ДІМ. – Фонд 23. – Спогади про революцію 1905 р.
16. Советская историческая энциклопедия. Т.8. – М., 1965. – С. 110.
17. ДАДО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 408. – А. 5.
18. ДІМ. – Ф. 23. – Спогади про революцію 1905 р.
19. ДАДО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 408. – А. 3–5.
20. Там само, а. 5–11.
21. ДІМ. – Ф. Х. – Арх. 19949.
22. ДАДО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 408. – А 25–32. ЦДІА. – Ф. 313. – Оп. 1. – Спр. 1830/а.
23. ДІМ. – Ф. Х. – Арх. 19947.
24. ДАДО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 408. – А. 32, 32 зв.
25. ДІМ. – Ф. Х. – Арх. 19968.
26. ДІМ. – Ф. Х. – Арх. 19966.
27. Там само, Арх. 19850, 20007.
28. ДАДО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 236, 237. Бюллетень Катеринославського ВИКОРО. – 1917. – №№ 5–6, 19, 33, 46. Катеринославская земская газета. – 1917. – №№ 19, 20–22, 24, 27, 37. ДАДО. – Ф. 831. Катеринославский уездный комитет «Всероссийского крестьянского союза». – Спр. 1–5. (березень–листопад 1917 р.)
29. Бюллетени Катеринославського временного исполнительного комитета. – 1917. – № 5–6. Наша боротьба. – Катеринослав. – 1917. – № 29. „Катеринославская земская газета”. – 1917. – 3, 4, 5, 6, 7 марта. Селянська спілка. – Катеринослав. – 1917. – № 58.
30. Мазепа І.П. Україна в огні і бурі революції... С. 20–30.
31. ДАДО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 237. – А. 66–67.
32. Мазепа І.П. Україна в огні, С. 20–30.
33. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – К., 1998. – С. 229.
34. Яценко В.А. Еволюція владних структур Катеринослава у 1917 р. // Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 1. – С. 164–170.

Надійшла до редакції 12.09.2011

